

Функціонально-граматичний аспект вербалізації лексико-семантичного поля «місто» в художніх творах Ю. Андруховича

К.О. Мікрюкова*

Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського, Миколаїв, Україна
кафедра прикладної лінгвістики

*Corresponding author. E-mail: mikryukova1986@mail.ua

Paper received 01.07.15; Accepted for publication 10.07.15.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню функціонально-граматичного аспекту вербалізації лексико-семантичного поля «місто» у художніх творах Юрія Андруховича. Узагальнено наявні лінгвістичні дослідження з теорії лексико-семантичного поля. Виділено основні лексико-семантичні групи лексико-семантичного поля «місто» у художніх творах Юрія Андруховича: субстантивну, вербальну, атрибутивну, прономінальну, адвербіальну.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, лексико-семантична група, субстантивна група, вербальна група, атрибутивна група, прономінальна група, адвербіальна група

Вступ. На початку XXI століття у праці лінгвістів різних років міцно увійшов термін «поле» (field). Лексико-семантичне поле – сукупність або конгломерат значень, кожне з яких утілюється в мові на рівні лексико-семантичного варіанта лексеми. Це складана структура, що містить ряд елементів, пов'язаних між собою системи відношеннями. Це особлива, ієрархічно побудована сукупність мовних одиниць, що належать до різних частин мови та поєднані інваріантним значенням.

Огляд публікацій. Про інтенсивність напрямків польового дослідження лексики свідчать дисертаційні роботи І. Багмут (лексико-семантичне поле звуконаслідувань) [4], О. Кардашук (семантичне поле простору) [5], Т. Ковальнової (лексико-семантичне поле кольоративів) [6] та інші.

О. Селіванова визначала лексико-семантичне поле як парадигмальне об'єднання одиниць певної частини мови за спільністю інтегрального компонента значення (архісеми) [8, с. 282]. Вербалізація, за визначенням науковця, це «переведення певного змісту, думки у вербальну (словесну) форму природної мови» [8, с. 60].

Л. Лисиченко стверджувала про те, що лексико-семантичне поле – це «велике угруповання лексико-семантичних варіантів, що пов'язані одним відрізком дійсності та належать до різних частин мови. Лексико-семантичне поле складається не з лексем у повному складі їх значень, а з лексико-семантичних варіантів, які є одиницями семантичного аналізу» [7, с. 142].

Поняття лексико-семантичного поля – нетотожне поняттю «лексико-семантична група». Лексико-семантична група є фрагментом, частиною лексико-семантичного поля з більш чітко визначеними семантичними зв'язками [7, с. 125].

Отже, поле – це складана структура, що містить ряд елементів, пов'язаних між собою системними відношеннями. Лексико-семантичне поле об'єднує лексико-семантичні групи. Структура поля містить ядро та периферію, консолідовану навколо ядра. Ядерні компоненти – найчастотніші. Вони виконують функцію поля найбільш однозначно та є обов'язковими для цього поля. Поле розподіляє функції між ядром та периферією. Межа між ядром та периферією плинна. Елементи, що утворюють поле, мають семантичну близькість та виконують у мові спільну функцію.

Мета статті – розкрити функціонально-граматичний аспект вербалізації лексико-семантичного поля «місто» у художніх творах Юрія Андруховича.

Матеріалами дослідження стали твори Юрія Андруховича «Перверзія» «Московіада», «Дванадцять оброчів».

Методи дослідження: спостереження, опис, порівняння, методика компонентного аналізу, метод суцільної вибірки, елементи контекстуального аналізу, методика кількісного підрахунку.

Результати та їх обговорення. Місто та його життєвий простір є наскрізною лінією більшості творів Ю. Андруховича. Письменник насолоджується спогляданням краси українських міст та активно залучає до цього процесу своїх читачів. Під час аналізу ЛСП «місто» в його романах «Перверзія» «Московіада», «Дванадцять оброчів» нами виділено ядро (193 контексти), ядерну зону (32 контексти), ближню периферію (116 контекстів) та дальню периферію (126 контекстів).

Ядро представлено такими лексемами: *Берлін (2), Буенос-Айрес, Венеція (17), Верона (2), Відень (3), Дрогобич, Каір, Київ (3), Краків, Львів (13), місто (94), Маастріхт, Москва (31), Мухоморськ, Мюнхен (3), Нюрнберг, Падуя, Партизанськ, Перемишль, Прага (2), Рим (2), Сан-Франциско, Сінгапур, Стамбул, столиця (5), центр (3).*

Ядерну зону складають лексеми: *віденський, кийвський, львівський (3), містагог, містечко (6), містечкове (6), міська, московська (2), палестинський, передмістя, півміста (2), приміський (5), середмістя (2).*

До складу ближньої периферії входять лексеми: *автобус, Арбат (2), Арбатська, бар, бордель, брама (3), винарня, вокзал (3), вулиця (9), готель (3), ГУМ, Дитячий світ (3), замки, зупинка, інститут, кав'ярня (3), каналізація (3), каплиця, московка (2), кіоск, костел, Красна площа, Кремль, магазин, Макдональдс, мегаполіс (2), метро (2), музей (3), Обмінний пункт, пам'ятник (4), пансіонат, переходи, перукарні, пивбар (4), площа (7), потяг (2), пошта, поштамт, провулок (4), район, ресторани, собор, станція (5), театр (2), телевежа, телеграф, трамвай (2), тролейбус, університет (2), хідник (2), цвинтар (2), церква (5), ЦУМ.*

Дальня периферія формується за допомогою лексем: *ампір, бракувати, брести, в'язниця, валютне, вар'єте, веселе, вибратися, виникнення, вирушити, вихід, відри-*

гуючи, внутрішнє (2), волочитися, все, втрати (2), га-люцинації, гондоли, далеко, двері, є (4), жити (4), заво-лодівати, завоювання (2), задрипане, засране, затопле-не, зачухане, зібрання, знайомлення, існує, існуюче, іти (2), їхнє, кав'ярня, катівня, кілька, концтабори, кора-бель, кульгаве, люмпенський, мертві, мешканець, моє (2), мокро, мчати, назване, найбільше, наше (2), не-спроможне, нецікаве, ніяке, оркестри, останнє, палац (2), перебувати, переплутати, переставати, пересу-вання, пишне, підвал, підземний, повернутися (2), пове-сти, подвір'я, поласувати, поліція, порятувати (2), потрапити (4), похований, походить, перебувати, при-вид, притулок, прогулянка, пролетарське, пролетить, просякати, просякле, реставрувати, рідне, сифіліс, славне, солов'їне, старе (3), там, тирані, тьмяне, українське, утекти, фотограф, хіміки, хулігани, це (7), ціле (2), чарівливе, чекає, яке-небудь, якість.

Найчисленнішою ЛСГ (109 одиниць) є **субстанти-вна**. Ця група об'єднує іменники на позначення:

– назва міст: Львів, Київ, Мюнхен, Рим, Москва, Прага тощо: «Покинутий і зраджений майже всіма, крім кількох малоцікавих побратимів по духу, я вибрав нарешті втечу до **Москви**. До речі, москвофільства, Ваша Королівська Суворосте, немає в мені ані на ко-пійку. Якби в тих умовах я мав можливість утекти до **Києва, Рима, Нюрнберга чи Сан-Франциско**, то, безперечно, ніяка **Москва** мене й не побачила б. Але втекти можна було тільки сюди» [2, с. 28];

– назви установ, організацій, закладів: аптека, ЦУМ, ГУМ, церква, Макдональдс, пошта тощо: «Він відсилав їх додому спеціальною **поштою** — з Каїра й Буенос-Айреса, Сінгапура і Стамбула, однак найчас-тіше з Венеції» [3, с. 66];

– назви транспорту: автобус, метро, трамвай, пролейбус тощо: «Наступного ранку вона втекла, пропала, розчинилася в туманах і вітрах, насправді ж за п'ять днів і ночей виникла у своєму районі (цілком окрема історія з попутками, приміськими **потягами** й переповненим п'яними лісорубами останнім авто-бусом) — тепер нам залишається уявити собі ці її сві-дчення, розмазані покусаними губами сльози, медичні обстеження, синці на сидницях, мазок з ануса, зняття побоїв, скрегіт зубовний, телефонограми, закриті збори освітян та правоохоронців, прийняття вико-навчою владою нелегкого рішення» [1, с. 18];

– назви осіб, суспільних прошарків: мешканці, по-ліція, тирані, хіміки, фотографи, московка: «Типова **московка**, Децю зверхня до українців, усю дорогу на-магалася жартувати над мовою, але я, здається, зумів розвіяти її хахлацький стереотип. уже коло Львова поцікавилась, чи займаюся спортом, якщо ні. то чи хотів би, повернувшись до Москви, відвідувати басейн» [2, с. 30];

– назви будівель та їх частин: двері, вихід, перехо-ди, підвал, брама тощо: «Отже, там і справді був цей ніби Антоніч — якийсь довготелесий старитань у ка-пельосі та плащі і з кульчиками у вухах, такий собі урбаністичний фантом; він ішов містом, відкриваю-чи ногою **двері підвальных забігайлівок** і занурюючись в їхнє скло, ніби здійснюючи свій власний патрульний обхід...» [1, с. 54].

Наявність такої великої кількості іменників у ЛСП «місто» у творчості Ю. Андруховича можна пояснити

номінативною спрямованістю авторського стилю. Головне для письменника — позначити, описати місто. Другою за чисельністю є **атрибутивна** ЛСГ (28 оди-ниць). Вона представлена прикметниками, що озна-чають:

– належність тому чи іншому місту, країні, вулиці: *палестинський, віденський, київський, львівський, український, Арбатський* тощо: «Ці та інші непояс-ними речі, посіяні в найсприятливіший ґрунт **львівсь-кого середовища**, не могли не знайти собі розвитку. Упродовж найближчих місяців та років містом знову і знову заволодівали історії про побаченого Антони-ча» [1, с. 51];

– зовнішній вигляд: *найбільше, задрипане, мокро, засране, зачухане* тощо: «З початком весни він вкри-вається прищами і ластовинням, і саме тоді з Моск-ви надходить відповідь. Улітку він покидає свій **за-вошивлений, зачуханий, свій задрипаний Парти-занськ чи Мухоморськ, місто хіміків, і вирушає на завоювання Москви**» [2, с. 11];

– сприйняття міста: *нецікаве, солов'їне, рідне, слав-не, неспроможне* тощо: «Ова! — децю збентежився ти. — Наскільки пригадую, це саме ви назвали Москву **засраною**», і я, хоч до деякої міри поділяю таке ваше означення, проте не можу нести відповідальності за сказане вами...» [2, с. 61].

Прикметники ЛСП «місто» у творах Ю. Андрухо-вича служать переважно для візуалізації. Вони також виконують функцію формування суб'єктивного вра-ження про місто.

Вербіальна ЛСГ третя за численністю (27 одиниць). Вона вміщує дієслова, що позначають:

– рух: *прибувати, іти, утекти, пролетить, повер-нутися, волочитися* тощо: «Але невже ти не можеш **утекти** з цього міста к бісовій матері? — спересер-дя вилаявся я і, щоби виправити цю свою провину, нагадав про велич і силу числа дев'ять» [3, с. 112];

– фізичну дію або стан: *реставрувати, просякати, порятувати, поласувати, заволодівати* тощо: «Не варто виключати й факту свідомих зловживань: то були роки, коли все **місто просякало** чутками щодо чорного ринку донорів і махінацій з внутрішніми ор-ганамі» [1, с. 49];

– ознаку за дією: *просякле, поховане, назване, існу-юче*: «Найдужче тебе цікавило тільки те, як би звід-си урити, опинившись нарешті десь на поверхні це. Можливо, **існуючого міста Москви**» [2, с. 72].

Отже, дієслова, що формуються вербальну ЛСГ ЛСП «місто» у художніх творах Ю. Андруховича, ви-разно представляють розміщення міста, часто відріз-няються яскравою емоційно-експресивною конотацією.

Прономінальна ЛСГ (вісім одиниць) об'єднує:

– присвійні займенники: *моє, наше, їхнє*: «За боге-мністю слід у слід ступала брехливість — Рома була цілком упевнена, що, гуляючи з ранку до ночі по всіх можливих у **їхньому** місті кнайпах та кублах, цей чоловік не може не зраджувати їй з якимись принагі-дними спідницями та сідницям» [1, с. 75];

– неозначені займенники: *яке-небудь, якість*: «Тому тут повинні бути цілі міста, а не тільки гареми чи катівні. Сховища для незліченних партійних внесків. Можливо, якщо **потягнути за он той огризок дроту, відкриється печера з діамантами для диктатури**

пролетаріату. Або несподівано злетить у повітря, ну, наприклад, **яке-небудь** місто Маастріхт. Бо імперія могла все. Та й зараз може» [2, с. 56];

– заперечний займенник *ніяке*: «Якби в тих умовах я мав можливість утекти до Києва, Рима, Нюрнберга чи Сан-Франциско, то, безперечно, **ніяка** Москва мене й не побачила б. Але втекти можна було тільки сюди. Щоб заховатися на сьомому поверсі смердючого будинку поблизу Останкінської телевежі» [2, с. 29];

– означальний займенник *все*: «При цьому казала, що **Стах** не зобов'язаний її супроводжувати, **все місто** – до його послуг, вона зоставить йому ману і навіть, якщо є потреба, то й гроші» [3, с. 81];

вказівний займенник *це*: «Якщо їм вчасно не наляють пива, то вони рознесуть це місто разом із Луб'янкою та її казематами (тобто Внутрішнє Місто, Місто в місті)» [2, с. 18].

Займенники цієї ЛСГ виконують переважно акцентуючу роль.

Адвербіальна ЛСГ складається лише з двох прислівників: прислівника місця *там* та якісно-означаль-

ного прислівника *далеко*: «Для цього слід було покласти тіло в багажник авта і вивезти його **далеко** за місто» [1, с. 28].

Прислівники конкретизують загальне уявлення про місто.

Висновок. Отже, у складі ЛСП «місто» у мові творів Ю. Андруховича виділено основні лексико-семантичні групи. За функціонально-граматичною функцією одиниці поля об'єднуємо в п'ять ЛСГ: субстантивну, атрибутивну, вербіальну, прономінальну та адвербіальну. Субстантивна ЛСГ уключає іменники на позначення назв міст, установ, організацій, закладів, транспорту, назв осіб, суспільних прошарків, будівель та їх частин. Атрибутивна ЛСГ містить прикметники, що означають належність до того чи іншого міста, країни, вулиці; зовнішній вигляд; сприйняття міста. Вербіальна ЛСГ вміщує дієслова, що позначають рух, фізичну дію або стан, ознаку за дією. Пронімінальна ЛСГ об'єднує присвійні, неозначені, заперечні та означальні займенники. Адвербіальна ЛСГ складається лише з двох прислівників означального та місця.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Андрухович Ю. Дванадцять обручів / Юрій Андрухович. – Київ Видавництво «Критика»; 2004. – 105 с.
- [2] Андрухович Ю. Московіада. Роман жахів / Юрій Андрухович. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 88 с.
- [3] Андрухович Ю. Перверзія. Роман / Юрій Андрухович. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. – 289 с.
- [4] Багмут І.В. Лексико-семантичне поле звуконайменувань у сучасній українській літературній мові (склад, структура, парадигматика) : дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2007. – 236 с.
- [5] Кардашук О.В. Семантичне поле простору : статус, структура, внутрішні зв'язки (на матеріалі прикметників української мови) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Кардашук Олена Василівна. – Чернівці, 1998. – 186 с.
- [6] Ковальова Т.В. Лексико-семантичні поля кольоративів в українській поезії початку ХХ ст.: Дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 1999. – 196 с.
- [7] Лисиченко Л.А. Лексико-семантична система української мови / Лідія Андріївна Лисиченко. – Харків : ХДПУ ім. Г.С. Сковороди, 2006. – 150 с.
- [8] Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Селіванова Олена Олександрівна – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.

REFERENCES

- [1] Andrukhovych, Y. The twelve hoops / Yuri Andrukhovych. – Kyiv Publisher «Criticism»; 2004. – 105 p.
- [2] Andrukhovych, Y. Moskoviyada. Horror Novel / Yuri Andrukhovych – Ivano-Frankivsk: Lileya-NV, 2000. – 88 p.
- [3] Andrukhovych, Y. Perversion. Roman / Yuri Andrukhovych – Lviv: VNTL-Classics, 2002 – 289 p.
- [4] Bagmut, I.V. Lexico-semantic field of sound nominations in modern Ukrainian literary language (compound, structure, paradigm). The dissertation for obtaining the scientific degree of Candidate of Philological sciences, speciality 10.02.01 – Ukrainian language / Drahomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2007. – 236 p.
- [5] Kardashchuk, O.V. Semantic field of space: status, structure, inner ties (using the data of Ukrainian adjectives). Candidate degree dissertation in philology 10.02.01 – Ukrainian language / Kardashchuk Olena Vasylyvna – Chernivci, 1998. – 186 p.
- [6] Kovalyova, T.V. Lexico-semantic fields of the coloratives in Ukrainian poetry of the beginning of the 20th century. Manuscript. The thesis for a candidate's of philological sciences degree specialised in 10.02.01 – the Ukrainian Language / Kharkiv State Pedagogical University named after G.S. Scovoroda. – Kharkiv, 1999. – 196 p.
- [7] Lysyuchenko, L.A. Lexico-semantic system of Ukrainian language / Lidiya Andriyivna Lysyuchenko. – Kharkiv: Kharkiv State [Pedagogical University named after G.S.Scovoroda, 2006. – 150 p.
- [8] Selivanova, O.O. Modern Linguistics: terminology encyclopedia / Selivanova Olena Olexandrivna – Poltava: Dovkillya-K, 2006. – 716 p.

The functional-grammatical aspects of verbalization of the lexico-semantic field «city» in artistic works of Y.Andrukhovych K.O. Mikryukova

Abstract. The article focuses on the study of functional-grammatical aspects of verbalization of the lexico-semantic field «city» in artistic works of Y. Andrukhovych. Linguistic researches on the theory of lexical-semantic field were detached. Basic lexico-semantic groups of lexico-semantic field of «city» were allocated in artistic works of Y.Andrukhovych: substantive, verbal, attribute, pronominal, adverbial.

Keywords: lexico-semantic field, lexico-semantic group, substantive group, verbal group, attribute group, pronominal group, adverbial group